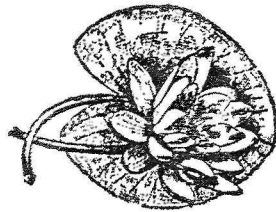

Π Ο Ι Η Σ Η

ΕΞΑΜΗΝΙΑΙΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΟΙΗΤΙΚΗ ΤΕΧΝΗ
ΤΕΥΧΟΣ 15 – ΑΝΟΙΞΗ-ΚΑΛΟΚΑΙΡΙ 2000

ΟΒΙΔΙΟΣ: Έρωτική τέχνη
(Εισ.-Μτφ.: Θεόδωρος Παπαγγελής)

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΝΕΧΑΜΑΣ: Κουλτούρα, τέχνη και ποίηση στην Πολιτεία
του Πλάτωνα: Γιατί ο Πλάτων δεν εξόρισε τους καλλιτέχνες
(Μτφ.: Τερέζα Μπούκη)

PETER HUCHEL: Δεκατρία ποιήματα
(Εισ.-Μτφ.: Μαρία Τοπάλη)

ΔΗΜΗΤΡΑ ΜΗΤΤΑ: Η νέα μυθολογία και ο Δάντης

GÜNTER GRASS: Δεκαπέντε πρώιμα ποιήματα
(Μτφ.: Σπύρος Μοσχόβου)

ΕΥΡΥΠΙΔΗΣ ΓΑΡΑΝΤΟΥΔΗΣ: Βαλαωρίτης και Σολωμός

JIRI ORTEN: Τρείς έλεγείες
(Εισ.-Μτφ.: Φ. Κωστομητσόπουλος)

ALAIN BADIΟΥ: Η φιλοσοφική προσφυγή στο ποίημα
(Μτφ.: Βλάσης Σκολίδης)

ΓΡΗΓΟΡΗΣ ΠΑΣΧΑΛΙΔΗΣ: Οι ξένες λέξεις στην υπερρεαλιστική ποίηση

HEINER MÜLLER: Δεκαεννέα ποιήματα
(Εισ.-Μτφ.: Στάθης Γουργουρής)

HUGO VON HOFMANNSTHAL: Έννέα ποιήματα
(Εισ.-Μτφ.: Γιώργος Βαρθαλίτης)

PER AAGE BRANDT: Η μεταφυσική των στοιχείων
(Μτφ.: Θεοφάνης Κ. Μελάς)

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΟΙΗΣΗ

ΤΑΣΟΣ ΔΕΝΕΓΡΗΣ * ΑΝΘΗ ΜΑΡΩΝΙΤΗ * ΓΙΩΡΓΟΣ ΒΕΛΤΣΟΣ * ΗΛΙΑΣ ΛΑΓΙΟΣ
ΦΟΙΒΗ ΓΙΑΝΝΙΣΗ * ΤΑΚΗΣ ΓΡΑΜΜΕΝΟΣ * ΣΤΑΥΡΟΣ ΖΑΦΕΙΡΙΟΥ
ΣΩΤΗΡΗΣ ΣΕΛΑΒΗΣ * ΙΩΑΝΝΗΣ ΣΕΒΑΣΤΙΑΝΟΣ ΡΩΣΣΗΣ

«Φθάνοντας στην ποίηση πεζή»

ΚΑΙΗ ΤΣΙΤΣΕΛΗ * ΘΑΝΑΣΗΣ ΒΑΛΤΙΝΟΣ * ΡΕΑ ΓΑΛΑΝΑΚΗ
ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΝΟΛΛΑΣ * ΕΡΣΗ ΣΩΤΗΡΟΠΟΥΛΟΥ

Η Πολιτεία του Πλάτωνα είναι, φαντάζομαι, ένα από τα πιο ένοχλητικά βιβλία που έχετε διαβάσει ποτέ: μιά ανάλαφρη συζήτηση περί γεροντικής ηλικίας, μέσα από μιά τεράστια διαδοχή μικρών βημάτων στα όποια, αν και τα περισσότερα φαίνονται λογικά, ποτέ δέν μᾶς επιτρέπεται νά φέρουμε αντίρρηση (ὁ Γλαύκων και ὁ Ἀδείμαντος εἶναι πάντα ἐκεῖ πιο μπροστά από ἐμᾶς μέ τά ἀτελείωτα «Ναί, φυσικά, Σωκράτη»), ἔχει ὡς ἀποτέλεσμα τή βασανιστικά λεπτομερή περιγραφή μιᾶς κοινωνικῆς ὀργάνωσης μέσα στήν ὁποία, οἱ περισσότεροι από ἐμᾶς σέ αὐτή τήν αἴθουσα, ὅποια κι ἂν εἶναι τά προσόντα μας, θά εἴχαμε καταλήξει νά εἴμαστε εἴτε ἐργάτες εἴτε στρατιῶτες χωρίς προφανῶς νά τό ἔχουμε ἐπιλέξει.

Αὐτή ἡ ἐπιλογή θά εἶχε ἀφεθεῖ στους φιλοσόφους μεταξύ ἡμῶν —μιά μικρή τάξη ἀνθρώπων, σίγουρα ὄχι ἐκείνη τῶν σημερινῶν καθηγητῶν φιλοσοφίας— πού γνωρίζουν τί εἶναι καλό, δίκαιο και ὀρθό γιά τον κάθε πολίτη. Μάλιστα, ἰσχυρίζεται ὁ Πλάτων, θά ἤμασταν πιο εὐτυχεῖς μέ τίς ἐπιλογές τους ἀπό ὅσο θά μπορούσαμε ποτέ νά εἴμαστε ἂν ἐπιλέγαμε ἐμεῖς τή ζωή πού θέλαμε, μέ δεδομένες τίς συνθηκες τῆς καθημερινότητάς μας. Συνδυασμός τοῦ 1984 και τοῦ Θαυμαστοῦ νέου κόσμου, ἡ Πολιτεία μᾶς ἐνοχλεῖ περισσότερο και ἀπό τά δύο, ὄχι μόνο λόγω τοῦ ἐξαιρετικά εὐρύτερου πεδίου της ἀλλά και γιατί εἶναι ἐντελῶς ἀπαλλαγμένη ἀπό τόν κυνισμό τους. Ἡ Πολιτεία δέν εἶναι σάτιρα. Ὁ Πλάτων πραγματικά πιστεύει ὅτι ὁ κόσμος του εἶναι ὁ καλύτερος πού ὑπάρχει και ὅτι οἱ ἀνθρώποι του εἶναι τόσο εὐτυχεῖς ὅσο εὐτυχῆ μπορούν νά εἶναι τά ἀνθρώπινα ὄντα. Και μᾶς ἐξηγεῖ τούς λόγους, γιά τούς ὁποίους ἰσχύει κάτι τέτοιο.

Ἐνας ἀπό αὐτούς, ὁ ὁποῖος μάλιστα εἶναι ἕνας βασικός λόγος ἐξαιτίας τοῦ ὁποίου ἡ Πολιτεία ἔχει ἐνοχλήσει τόσο πολλούς ἀνθρώπους ἀνά τούς αἰῶνες, ὑποτίθεται πώς εἶναι τό γεγονός ὅτι ἡ ἰδανική πολιτεία δέν θά περιλαμβάνει καμία τέχνη. Σύμφωνα μέ αὐτή τήν εἰκόνα, ὁ Πλάτων πιστεύει ὅτι ἡ τέχνη διαστρέφει και διαφθείρει: ὄντας ἀπλῶς «μίμηση», μᾶς κάνει νά προσδενόμαστε σέ λάθος πράγματα —σέ πράγματα αὐτοῦ τοῦ κόσμου μᾶλλον, ἀντί στις αἰώνιες ἰδεατές Μορφές— και ἀναπαριστᾷ τή χυδαία και ἀνήθικη συμπεριφορά θεῶν και ἀνθρώπων σάν νά ἦταν φυσιολογική ἢ και ἀξιοθαύμαστη. Ἐνσταλάζει λάθος ἀξίες: ἡ δύναμή της εἶναι ἡ ἴδια ἕνας λόγος πού θεωροῦμε τήν Πολιτεία ἀποκρουστική σήμερα: ἂν οἱ ψυχές μας εἴχαν ἀπελευθερωθεῖ ἀπό τήν ὀλέθρια ἐπιρροή τῶν ἡρώων τοῦ Ὀμήρου, θά εἴχαμε συνειδητοποιήσει ὅτι ἡ καταθλιπτική αὐστηρότητα τοῦ πλατωνικοῦ ἔργου συνιστᾷ στήν πραγματικότητα μιά μαγευτική ἄρμονία.

Ἡ κύρια συζήτηση περί τέχνης στήν Πολιτεία διεξάγεται στα Βιβλία II και III και στή συνέχεια πάλι στό Βιβλίο X. Ἀπό τό Βιβλίο III, παρατίθεται συνήθως ἕνα πασίγνωστο ἀπόσπασμα ὡς ἀπόδειξη ὅτι ὁ Πλάτων ἐξόριζε τόν καλλιτέχνη:

Προφανώς, τότε, αν κάποιος πού θά μπορούσε και θά 'ξερε νά παίρνει χίλιες-δυό μορφές και νά μιμείται χίλια-δυό πράγματα μᾶς ἐρχόταν στήν πόλη θέλοντας νά κάνει ἐπίδειξη και νά παρουσιάσει τά ποιήματά του, ἐμεῖς θά τόν προσκυνούσαμε σάν νά 'ταν κάτι ἱερό και ἀξιοθαύμαστο και εὐχάριστο, θά τοῦ λέγαμε ὅμως ὅτι τέτοιον ἄνθρωπο ἐμεῖς οὔτε ἔχουμε στήν πόλη μας οὔτε κι εἶναι σωστό και δίκαιο νά μᾶς προκύψει ἕνας τέτοιος ἀπ' ἔξω, και, ἀφοῦ τοῦ ραίναμε τό κεφάλι μέ μύρο και τοῦ περνούσαμε γιρλάνδες ἀπό ἀγιασμένα μαλλιά, θά τόν ξαποστέλναμε σέ ἄλλη πόλη (398a1-8).

Ὁ Πλάτων ὅμως, παρόλο πού κανείς δέν τό θυμᾶται, συνεχίζει:

Ἐνῶ σ' ἐμᾶς θά ἀρκοῦσε, γιά τήν ὠφέλεια πού θά μᾶς πρόσφερε, ἕνας ποιητής και μυθολάστης πύ τραχύς και λιγότερο εὐχάριστος, πού νά μιμείται τόν ἐκφραστικό τρόπο τοῦ σωστοῦ ἀνθρώπου και πού τά λόγια του θά ἀκολουθοῦσαν ἐκεῖνες τίς ἀρχές τίς ὁποῖες θέσαμε στό ξεκίνημα τῆς συζήτησής μας, ὅταν ἐπιχειρούσαμε νά καταπιαστοῦμε μέ τήν ἐκπαίδευση τῶν στρατιωτῶν τῆς πόλης (398a8-b4).

Ὁ Πλάτων, ὅπως ἔχει καταστήσει σαφές ἡ μεγάλη συζήτηση περί ποίησης στά Βιβλία II και III, στηρίζεται ἀποφασιστικά στήν ποίηση, τήν ὁποία κατανοεῖ ὡς μίμηση δηλαδή ὡς ὑπόκριση, γιά νά ἐκπαιδεύσει τοὺς μελλοντικούς ἡγέτες τῆς πολιτείας του. Στήν ἀναγκαιότητα τῆς ποιητικῆς μίμησης γιά τήν ἀγωγή του στηρίζεται ἡ ἐκτενής ἀναφορά του στήν ἀποκάθαρση τῶν ἀφηγήσεων πού ἀποδίδουν ἀνηθικότητα στοὺς θεοὺς και τοὺς ἥρωες. Ὁ Πλάτων ὄχι μόνον ἐπιτρέπει, ἀλλά ἀπαιτεῖ οἱ νεαροὶ στρατιῶτες του νά μιμοῦνται —νά παίζουν τό ρόλο, νά ὑποδύονται— διάφορους καλοὺς χαρακτήρες. Τοὺς ἐπιτρέπει μάλιστα νά μιμοῦνται και κακοὺς χαρακτήρες μέ τήν προϋπόθεση ὅτι δέν τό κάνουν στά σοῦβρά — παρά μόνο παίζοντας, προκειμένου νά τοὺς γελοιοποιήσουν (396ce).

Ὡστόσο, ἡ ἀποκάθαρση ἔργων τοῦ Ὁμήρου και τοῦ Αἰσχύλου —μνημείων τῆς δυτικῆς κουλτούρας— μπορεῖ νά προβληματίσει ὅσους θαυμάζουν αὐτή τήν κουλτούρα. Μπορεῖ ἐπίσης νά προβληματίσει και ὅσους δέν τή θαυμάζουν: γιατί, γιά παράδειγμα, νά ἐπιτρέπεται μόνον στίς γυναῖκες και ὄχι στοὺς ἄνδρες νά θρηγοῦν και νά ὀδύρονται ὅταν τοὺς συμβαίνει κάτι φοβερό (388);

Ἔτσι, ὁ τρόπος πού ὁ Πλάτων ἐξετάζει τό ζήτημα, ἐγείρει ἤδη δύο ἐρωτήματα: πρῶτον, ἔχουμε τό δικαίωμα νά ἀκρωτηριάσουμε τά μεγάλα ἔργα τέχνης και, δεύτερον, αν διεκδικήσουμε αὐτό τό δικαίωμα γιά τόν ἑαυτό μας, σύμφωνα μέ ποιὰ κριτήρια πρέπει νά τά ἀκρωτηριάσουμε;

Σχετικά μέ τό πρῶτο ἐρώτημα, θέλω νά πῶ δύο πράγματα. Πρῶτον, στά Βιβλία II και III, τόν Πλάτωνα ἀπασχολεῖ κυρίως τό τί ὑλικό διατί-

θεται στά μικρά παιδιά. Καί ὅλοι συμφωνοῦμε ὅτι πρέπει νά ἀσκοῦμε ἔλεγχο σέ αὐτό τό ὕλικό. Δεύτερον, σέ αὐτό τό πλαίσιο, τό νά θεωροῦμε τά ὁμηρικά ἔπη ὡς «μεγάλα ἔργα τέχνης» εἶναι παραπλανητικό, γιατί ἀδυνατοῦμε νά τά τοποθετήσουμε μέσα στό δικό τους πολύπλοκο πολιτισμικό πλαίσιο, μέσα σέ ἕναν κόσμο («τόν κόσμο τοῦ Ὁμήρου, ὄχι τόν δικό μας», μέ τά λόγια τοῦ W.H. Auden) ὁ ὁποῖος σήμερα, ἐν μέρει λόγω τῆς ἴδιας τῆς Πολιτείας, εἶναι ἐδῶ καί καιρό νεκρός. Ἀντίθετα μέ τούς Ἑλληνας τῆς ἐποχῆς τοῦ Πλάτωνα, δέν χρησιμοποιοῦμε τά ὁμηρικά ἔπη ὡς ἀλφαβητάριο γιά ἀνάγνωση, ὁμιλία, σκέψη καί ἀξιολόγηση. Ἡ οὐσιαστική σύγκριση δέν εἶναι μεταξύ τῆς «φωτισμένης» δικῆς μας στάσης καί τῆς ἠθικολογικῆς ἀντίδρασης τοῦ Πλάτωνα στόν Ὁμηρο (καί ἐν πάσῃ περιπτώσει πόσα παιδιά σήμερα γνωρίζουν ἔστω καί ποιός εἶναι ὁ Ὁμηρος; Ἄραγε ἐκεῖνα πού τόν διαβάζουν σέ διάφορες νερωμένες «ἀκρωτηριασμένες» ἐκδοχές, ἀκοῦνε γιά τόν Ὀδυσσεά καί τήν Καλυψώ ἢ γιά τόν Ἄρη καί τήν Ἀφροδίτη; — ἐξακολουθοῦμε νά λογοκρίνομε τόν Ὁμηρο). Ἡ σωστή σύγκριση ἀφορᾷ τή μαζική ἐκπαίδευση καί τή μαζική ψυχαγωγία. Τά παιδιά σήμερα δέν μαθαίνουν ἀπό τόν Ὁμηρο ἀλλά ἀπό βιβλία πού διαρκῶς ἐλέγχουμε μήπως περιέχουν σεξιστικές, ρατσιστικές, βίαιες ἢ ὁποιοσδήποτε ἄλλες συμπεριφορές θεωροῦμε ἀπαράδεκτες στήν ἐποχή μας. Ξαναγράφουμε τήν παγκόσμια ἱστορία κάθε λίγα χρόνια. Τά παιδιά ψυχαγωγοῦνται καί μαθαίνουν γιά τή φιλία ἢ τήν ἐλπίδα ἀπό τηλεοπτικά προγράμματα πού προκαλοῦν σχεδόν καθολική ἀγανάκτηση. Δέν διαφωνοῦμε μέ τόν Πλάτωνα γιά τό ἄν τά παιδιά θά πρέπει νά ἐκτίθενται ἢ ὄχι στίς σωστές ἀξίες, ἀλλά μόνον γιά τό ποιός — ἡ κυβέρνησις ἢ ἡ οἰκογένεια — θά πρέπει νά ἀποφασίζει γιά τό τί θά πρέπει νά μάθουν.

Αὐτό μέ φέρνει στό δεύτερο ἐρώτημά μου. Ποιά κριτήρια πρέπει νά χρησιμοποιοῦμε ὅταν παίρνομε τέτοιες ἀποφάσεις; Ἡ Πολιτεία ἰσχυρίζεται ὅτι μόνον οἱ φιλόσοφοι — ὅσοι διαθέτουν πολιτική ἐξουσία — τά γνωρίζουν. Μιά τέτοια ἀποψη εἶναι ἀδύνατο νά ὑποστηριχτεῖ σέ μιᾶ κοινωνία δημοκρατική καί πλουραλιστική, ὅπως πιστεύομε ὅτι εἶναι ἢ εὐχόμεσθε νά εἶναι ἡ δική μας — καί ὅσο μεγαλύτερη σύγχυση ἔχουμε γύρω ἀπό τήν ἀπάντηση σέ αὐτό τό ἐρώτημα, τόσο πιθανότερο εἶναι ἡ κοινωνία μας νά εἶναι δημοκρατική καί πλουραλιστική. Συχνά ἡ ἀβεβαιότητα εἶναι τό τίμημα τῆς ἐλευθερίας. Παρ' ὅλα αὐτά, συμφωνοῦμε μέ τόν Πλάτωνα ὅτι «ἄν οἱ μιμήσεις, ἀρχίζοντας ἀπό μικρή ἡλικία, συνεχιστοῦν μετά γιά πολύ, τελικά γίνονται συνήθειες καί ἔξεις φυσικές τοῦ σώματος, τῆς φωνῆς, τῆς σκέψης» (395d1-3). Ἄλλιῶς, δέν θά μᾶς ἔνοιαζε τί κάνουν τά παιδιά ὅταν εἶναι μόνον τους στό σπίτι.

Ὅμως ὁ Πλάτων εἶναι πολύ πιό ριζοσπαστικός ἀπό ὅσο ὑπαινίχθηκα μέχρι τώρα. Στή συζήτηση περί ποίησης καταλήγει μέ μιᾶ κεντρική καί πολύ ἀμφιλεγόμενη ἀρχή:

Τά ὄμορφα λόγια, ἡ καλή μουσική, ἡ χάρη, ὁ καλός ρυθμός ἀκολουθοῦν ὅλα τήν ἀγαθότητα τοῦ χαρακτήρα (400de).

Τό ἀγαθό ἦθος ἐμφανίζεται ὡς χάρη καί ὄμορφιά, ἡ κακία ὡς ἀσχήμια καί προστυχιά. Λέει ὅτι αὐτό ἰσχύει ὄχι μόνο στήν ποίηση ἀλλά καί στή ζωγραφική, τήν ὑφαντική, τά κεντήματα τῆς ποικιλικῆς, τήν ἀρχιτεκτονική, τήν ἐπιπλοποιία καί τήν κατασκευή τῶν ἄλλων σκευῶν, ἀκόμα καί στή διάπλαση τῶν ἀνθρώπων καί τῶν ζώων καί ἰδιαίτερα στή μουσική – ἰσχύει δηλαδή στή γενική κουλτούρα στήν ὁποία δέν ἐκτίθενται μόνον τά παιδιά ἀλλά καί οἱ ἐνήλικες, καί κατά συνέπεια οἱ περιορισμοί του θά ἰσχύουν γιά ὅλους. Σέ ὅλες αὐτές τίς πρακτικές, πού περιλαμβάνουν τίς τέχνες, ὁ Πλάτων θά νομοθετοῦσε τί θά ἦταν ὀρθό νά ἀπεικονιστεῖ καί τόν ὀρθό τρόπο ἀπεικόνισής του. Γι' αὐτό χρειάζεται πολλούς ἀνθρώπους ἰκανούς νά δημιουργοῦν χαριτωμένα καί ὄμορφα πράγματα – γι' αὐτό δέν ἐξορίζει τοὺς καλλιτέχνες: ἀντίθετα, εἶναι ἀπαραίτητοι γιά τό πρόγραμμά του. Ἡ ἰδανική πολιτεία εἶναι γεμάτη τέχνη, ἀλλά μόνον ὀρισμένου εἴδους τέχνη.

Τό Βιβλίο X τῆς Πολιτείας ὁμως, ὑπό τόν τίτλο «μιμητική ποίηση», ἀπαγορεύει κάθε ἐπική, τραγική καί κωμική ποίηση. Ἐφόσον ξέρομε ὅτι ἐπιλεγμένα ἀποσπάσματα ἀπό τά ἔπη καί τίς τραγωδίες χρησιμοποιοῦνται στήν ἐκπαίδευση, ἡ προγραφή τοῦ Πλάτωνα πρέπει νά ἰσοδυναμεῖ μέ κατάργηση ὅλων τῶν μεγάλων γιορτῶν δράματος τῆς ἀρχαίας Ἀθήνας, γύρω ἀπό τίς ὁποῖες περιστρεφόταν ἡ ζωή τῆς πόλης, καθώς καί τῶν δημόσιων ἀπαγγελιῶν ἔργων τοῦ Ὀμήρου πού μερικές φορές προσείλκυαν μέχρι καί 20.000 ἀνθρώπους. Παρόλο πού αὐτό δέν σημαίνει ἀπαγόρευση ὀλόκληρης τῆς τέχνης, εἶναι μιά ἀρκετά ριζοσπαστική χειρονομία.

Γιατί ὁ Πλάτων ἀπαγορεύει αὐτές τίς παραστάσεις; Συνήθως μᾶς δίδονται δύο λόγοι. Πρῶτον, γιατί ἡ δραματική ποίηση εἶναι μιμητική. Καί ἡ μίμησις, σύμφωνα μέ τό Βιβλίο X εἶναι ἀπομίμηση ἢ ἀναπαράσταση αἰσθητῶν πραγμάτων καί ὄχι τῶν ἰδεατῶν Μορφῶν, τῶν μόνων ἀντικειμένων πού ἀξίζει καί εἶναι δυνατόν νά γνωρίσουμε πραγματικά: ἡ τέχνη δέν δίνει παρά μιά περιγραφή τῶν φαινομένων, ὄχι τῆς πραγματικότητας. Ἀλλά αὐτό δέν μπορεῖ νά εἶναι σωστό. Μιά προσεκτική ἐξέταση τοῦ Βιβλίου X δείχνει ὅτι τό ἐπιχείρημα τοῦ Πλάτωνα ἐναντίον τῆς μίμησης ἔχει σαφεῖ δομή. Ξανά καί ξανά δείχνει πῶς λειτουργεῖ ἡ μίμηση στή ζωγραφική, καί στή συνέχεια, μέ τήν ὑπόθεση ὅτι ἡ δραματική ποίηση εἶναι ἐπίσης μιμητική, δείχνει πῶς λειτουργεῖ ἡ μίμηση σέ αὐτήν. Γιά παράδειγμα, κάνει διάκριση μεταξύ τῆς ἰδεατῆς Μορφῆς τοῦ Ἀνακλίντρου πού εἶναι ἔργο τοῦ Θεοῦ, τοῦ φυσικοῦ ἀνακλίντρου πού κατασκευάζει ὁ ξυλουργός μέ ἀναφορά στή Μορφή, καί τῆς εἰκόνας τῶν ἀνακλίντρων πού κατασκευάζουν οἱ ζωγράφοι μέ ἀναφορά στό ἔργο τοῦ ξυλουργοῦ. Οἱ ζωγράφοι, πού ἀντίθετα μέ τοὺς ξυλουργούς εἶναι

μιμητές, χρειάζεται να γνωρίζουν μόνον πώς φαίνονται τὰ ανάκλιντρα, ὄχι τί εἶναι. Στή συνέχεια ὁ Πλάτων ὑποστηρίζει ὅτι καί οἱ ποιητές δέν εἶναι παρά μιμητές. Ἄρα, ἀκριβῶς ὅπως οἱ ζωγράφοι ἀγγίζουν μόνο τήν ἐμφάνιση αὐτοῦ πού ἀναπαριστοῦν, οἱ ποιητές, ἀντικείμενο τῶν ὁποίων εἶναι ἡ ἀνθρώπινη δράση καί ἡ ἀνθρώπινη ἀρετή, δέν μποροῦν νά κάνουν τίποτε περισσότερο. Στρέφονται μόνο στήν ἐμφάνιση τῆς ἀρετῆς καί δέν χρειάζεται νά γνωρίζουν τίποτε γι' αὐτήν ὥστε νά τή μιμηθοῦν μέ ἐπιτυχία. Ἀλλά οὔτε τό γεγονός ὅτι ἡ μίμηση δέν προϋποθέτει γνώση, οὔτε ἡ ἱκανότητα τῶν ζωγράφων νά ἐξαπατοῦν «τά παιδιά καί τούς ἀνόητους ἀνθρώπους» (598bc) κάνοντάς τους νά πιστεύουν ὅτι αὐτό πού ζωγραφίζουν εἶναι πραγματικό, εἶναι ἀρκετά γιά νά ἐξορίσουν τή ζωγραφική ἀπό τήν ἰδανική πολιτεία, καί πουθενά ὁ Πλάτων, σέ αὐτό ἤ σέ ὁποιοδήποτε ἄλλο μέρος τῆς Πολιτείας δέν προτείνει νά καταργηθεῖ ἡ ζωγραφική ἢ ἡ γλυπτική. Τέτοια πού εἶναι ἡ ζημιὰ πού προξενεῖ, εἶναι ἥσσοнос σημασίας καί ἐλέγχεται εὐκολα.

Δέν ἰσχύει ὅμως τό ἴδιο μέ τή ζημιὰ πού προξενεῖ τό δράμα. Τό δράμα μιμεῖται τήν ἀνθρώπινη δράση πού ὀδηγεῖ στήν ἐπιτυχία ἢ τήν ἀποτυχία, τήν εὐχαρίστηση ἢ τόν πόνο, τήν εὐτυχία ἢ τή δυστυχία, τήν ἀρετή ἢ τήν κακία (603c). Καμία ζημιὰ ἐδῶ δέν εἶναι ἥσσοнос σημασίας. Καί ἐν πάσῃ περιπτώσει, ὁ Πλάτων βλέπει σωστά ὅτι τό θέατρο εἶναι ἐγγενῶς προσαρμοσμένο στούς χυδαίους ἥρωες καί τήν αἰσχρή συμπεριφορά ἃν δέν ὑπάρχει κακός, δέν ὑπάρχει δράμα. Ἔνας

χαρακτήρας εὐέξαπτος καί μεμφίμοιρος, ἐπιδέχεται πολλή καί πολλῶν εἰδῶν μίμηση, ἐνῶ τόν γνωστικό καί τόν ἥρεμο χαρακτήρα, δεδομένου ὅτι διατελεῖ σχεδόν πάντοτε στήν ἴδια κατάσταση, δέν εἶναι εὐκολο νά τόν μιμηθεῖ κανείς, οὔτε πάλι, καί στήν περίπτωση πού κάποιος θά τόν μιμηθεῖ, θά εἶναι εὐκολο νά γίνει ἡ μίμηση ἀντιληπτή, καί μάλιστα σέ μιά πανηγυριώτικη συγκέντρωση ἀνθρώπων κάθε λογῆς μαζεμένων σ' ἕνα θέατρο: γιατί πρόκειται γιά τή μίμηση μιᾶς ψυχικῆς διάθεσης πού τούς εἶναι ξένη (604e1-6).

Τό δράμα ζημιώνει τούς πάντες, ὄχι μόνον τό πλῆθος. Ἀντιμέτωποι μέ τήν αἰσχρή συμπεριφορά πού ἀπεικονίζει, «ἀκόμη καί οἱ καλύτεροι ἀπό μᾶς... αἰσθανόμεστε χαρά, τό ξέρετε δά αὐτό, καί ἀφήνοντας τόν ἑαυτό μας νά τόν κυριέψει αὐτή ἡ χαρά ἀκολουθοῦμε συμπάσχοντας καί ἐπαινοῦμε ὡς καλό τόν ποιητή πού θά μᾶς μεταφέρει, ὅσο τό δυνατόν περισσότερο, μιά τέτοια συγκίνηση» (605c10-d5). Καί αὐτό πού ἀπολαμβάνουμε στό θέατρο εἶναι ἀκριβῶς τό εἶδος τῆς συμπεριφορᾶς πού προσπαθοῦμε νά ἀποφύγουμε ὅταν ἀντιμετωπίζουμε μιά πραγματική κακοτυχία. Πῶς μπορεῖ ἡ ποίηση νά μᾶς κάνει νά θαυμάζουμε ἀκριβῶς αὐτό πού θά ντρεπόμαστε νά εἴμαστε στή ζωή;

Ἡ ἐξήγηση τοῦ Πλάτωνα εἶναι ὅτι οἱ κατώτερες ὀρέξεις καί ἐπιθυμίες

μας, πού αποβλέπουν στην άμεση ικανοποίηση και όχι στο γενικό μας καλό, χαιρόνται με μιά τέτοια συμπεριφορά όπως χαιρόνται και με οτιδήποτε στερεΐται μέτρου. Καθώς στο δράμα παρακολουθούμε τά βάσανα τῶν ἄλλων — στην πραγματικότητα, ἀπλῶς τίς ἀναπαραστάσεις τῶν βασάνων τῶν ἄλλων— ἡ λογική, ἡ αἴσθησή μας σχετικά μέ τό τί εἶναι γενικά καλό γιά μᾶς, χαλαρώνει τόν ἔλεγχό της καί, ἴσως ἐναντία στην ὀρθή κρίση της, ἐπιτρέπει στίς ὀρέξεις μας νά παραδίδονται στην ἀπόλαυση.

Αὐτό πού δέν συνειδητοποιοῦμε, λέει ὁ Πλάτων, εἶναι ὅτι ὅλες οἱ ἀντιδράσεις μας στό θέατρο —σέ σχέση μέ τό σέξ, τό θυμό, καί ὅλες τίς ἐπιθυμίες, τίς ἀπολαύσεις καί τίς ὀδύνες πού συνοδεύουν τή δράση— μεταφέρονται ἄμεσα καί καθορίζουν τίς ἀντιδράσεις μας στή ζωή. Καταλήγουμε νά ἐνεργοῦμε στην πραγματικότητα, σάν νά ζούσαμε πάνω σέ μιά σκηνή. Ἀπολαμβάνοντας τά θεάματα, κάνουμε τόν ἑαυτό μας θέαμα. Ἡ δραματική ποίηση «ἐγκαθιδρύει στην ψυχή τοῦ καθενός πολίτη ἕνα κακό πολίτευμα» (605b7-8) καί δίνει τήν ἐξουσία στην ὄρεξη ἀντί στή λογική, καί ἀφοῦ ψυχή καί πολιτεία πάνε παράλληλα, τό δράμα, καταστρέφοντας τήν ψυχή, καταστρέφει τήν πολιτεία. Ἀφοῦ ἡ σύγκρουση καί τό κακό εἶναι σύμφυτα μέ τό δράμα, αὐτό δέν μπορεῖ ποτέ νά ἐπιδείξει χάρη καί ὁμορφιά. Γι' αὐτό εἶναι πέρα γιά πέρα ἀφόρητο.

Ἐκ πρώτης ὄψεως, ἡ ὑπόθεση τοῦ Πλάτωνα φαίνεται παράλογη. Ὁ θαυμασμός γιά τόν Ὀδυσσεά δέν τείνει γενικά νά κάνει τούς ἀνθρώπους καλύτερους ψεῦτες. Ἀλλά, καί πάλι, θυμηθεῖτε ὅτι συμφωνοῦμε μέ αὐτή τήν ὑπόθεση σέ σχέση μέ τά παιδιά — γι' αὐτό προσέχουμε τόσο πολύ τά βιβλία καί τήν ψυχαγωγία τους. Παρόλο πού τά ζητήματα εἶναι πράγματι πολύ πύο περίπλοκα, συχνά σκεφτόμαστε ὅτι τά παιδιά ἀντιμετωπίζουν τίς ἀναπαραστάσεις καί τήν πραγματικότητα ὡς ἰσοδύναμες, ἀνίκανα συνήθως νά διακρίνουν, γιά παράδειγμα, τούς φανταστικούς ἀπό τούς πραγματικούς κινδύνους.

Ὁ Πλάτων σκέφτεται ὅτι τό ἴδιο ἰσχύει καί γιά τούς ἐνήλικες: οἱ ἀντιδράσεις τους ἀπέναντι στην ποίηση καί τή ζωή εἶναι οἱ ἴδιες γιατί οἱ ἀναπαραστάσεις τῆς ποίησης εἶναι, ἐπιφανειακά, ἀκριβῶς οἱ ἴδιες μέ τά πραγματικά γεγονότα πού ἀναπαριστοῦν. Ἡ ἔκφραση θλίψης στό θέατρο εἶναι ἐπιφανειακά ταυτόσημη —ἀκριβῶς ἡ ἴδια ὡς πρός τήν ἐμφάνιση— μέ τήν ἔκφραση θλίψης στή ζωή. Οἱ ἥθοποιοί δέν νιώθουν τή θλίψη πού ἐκφράζουν, ἀλλά αὐτή ἡ διαφορά εἶναι ἀνεπαίσθητη: εἶναι θά λέγαμε ὄντολογική, καί ἐπιτρέπει ἡ ἐπιφανειακή συμπεριφορά τόσο τῶν ἥθοποιῶν ὅσο καί αὐτῶν πού πραγματικά θρηνοῦν νά εἶναι ἀκριβῶς ἡ ἴδια. Ἄν λοιπόν ἡ ἀναπαράσταση τῆς ἔκφρασης θλίψης, ἄς ποῦμε, ἡ σεξουαλικῶ πάθους στό δράμα προκαλεῖ ἀπόλαυση, τό ἴδιο θά κάνει τελικά καί ἡ ἔκφρασή τους στή ζωή. Ὁ Πλάτων δέν θεωρεῖ ὅτι ἡ ἀπόλαυση πού νιώθουμε ἔχει στόχο τήν ἀναπαράστα-

ση, πού είναι ένα αντικείμενο από μόνο του, κι όχι αυτό του οποίου είναι αναπαράσταση. Γι' αυτόν, ή αναπαράσταση είναι διαφανής. Άντλει τά χαρακτηριστικά της μόνον από αυτό πού αναπαριστά, είναι ένα αντικείμενο μέσω του οποίου μπορούμε νά δοῦμε ἄμεσα. Ἡ μίμηση τῆς ἔκφρασης τοῦ πάθους είναι ἀπλῶς ἔκφρασμένο πάθος. Ἡ μόνη διαφορά είναι τό ὑποκείμενο ἀνεπαίσθητο αἶσθημα πού ἡ μυθοπλασία στερεῖται ἐνῶ ἡ πραγματικότητα κατέχει. Ἀλλά ἡ μίμηση, ὅπως εἶδαμε, τείνει νά γίνει φύση. Ἀντιγράφουμε στή ζωή αὐτό πού θαυμάζουμε στό θέατρο. Καί ἔτσι ἀποκτοῦμε ἐπίσης τά ὑποκείμενα αἰσθήματα.

Ἄνοητη ἄποψη, θά πεῖτε. Κανείς δέν πιστεύει πιά σ' αὐτήν. Ἐντάξει, ἴσως ὄχι, ὄχι σέ σχέση μέ ὅ,τι ὀνομάζουμε «καλές» τέχνες, παρόλο πού ἡ ὑστερία πού προκάλεσε τό *X Portfolio* τοῦ Μέρηπλθορπ (Marplethorpe) πρὶν ἀπό λίγα χρόνια καί ἡ καταιγίδα πού προμηνύεται γιά τήν ἔκθεση σύγχρονης βρετανικῆς τέχνης τοῦ Μουσείου τοῦ Μπρούκλιν ἴσως ὑποδηλώνουν κάτι διαφορετικό. Ἀλλά βάλτε στήν ἄκρη τίς καλές τέχνες, καί θά βρεῖτε ὅτι ὁ πλατωνισμός είναι εὐρέως διαδεδομένος στίς ἀνησυχίες μας σχετικά μέ τή μαζική ψυχαγωγία, ιδιαίτερα τήν τηλεόραση. Ἡ τηλεόραση, ἔχει γράψει ἓνας συγγραφέας, ἐπαναλαμβάνοντας ἄθελά του τόν Πλάτωνα σχεδόν λέξη πρὸς λέξη, είναι κατάλληλη μόνο γιά νά ἐκφράζει μίσος, φόβο, ζήλια, νίκη, ἐπιθυμία καί βία... ὑστερία ἢ βρασμό ψυχῆς... τίς ἐκφράσεις τοῦ προσώπου καί τίς κινήσεις τοῦ σώματος μιᾶς ἀντικοινωνικῆς συμπεριφορᾶς... Σιγά-σιγά μετεξελισσόμαστε στίς εἰκόνες πού κουβαλάμε, γινόμαστε αὐτό πού βλέπουμε.

Ἀκόμα καί οἱ ἐνήλικες συγχέουν τήν ἐμφάνιση μέ τήν πραγματικότητα:

Οἱ ἄνθρωποι... πιστεύουν ὅτι μιά εἰκόνα τῆς φύσης ἰσοδυναμεῖ...μέ τήν ἐμπειρία τῆς φύσης... ὅτι εἰκόνες ἱστορικῶν γεγονότων ἢ εἰδήσεων ἰσοδυναμοῦν μέ τά γεγονότα... ἡ σύγχυση τῆς... πληροφορίας μέ ἓναν εὐρύτερο, ἄμεσο τρόπο ἐμπειρίας προωθεῖται ταχύτατα.

Ὁ διακεκριμένος κριτικός Γουέην Μπούθ (Wayne Booth), πού προσπάθησε νά ἀγαπήσει τήν τηλεόραση καί ἀπέτυχε κατέληξε ὅτι:

Τά ἀποτελέσματα τοῦ μέσου στή διαμόρφωση τῆς πρωταρχικῆς ἐμπειρίας τοῦ θεατῆ καί κατά συνέπεια στή διαμόρφωση τῆς ποιότητας τοῦ ἑαυτοῦ του καθῶς παρακολουθεῖ, ἀνθίστανται ριζικά σέ κάθε βελτίωση τῆς ποιότητας τοῦ περιεχομένου τοῦ προγράμματος: ὡς θεατῆς, γίνομαι τό πῶς βλέπω, περισσότερο ἀπό τό τί βλέπω... τά νέα μέσα σίγουρα θά διαφθείρουν ὅποιοδήποτε παγκόσμιο χωριό δημιουργήσουν δέν μπορεῖς νά κτίσεις μιά παγκόσμια κοινότητα μέ παραμορφωμένες ψυχές.

“Όποιο κι αν είναι τό περιεχόμενο, ή μορφή τῆς τηλεόρασης είναι χυδαία, χοντροκομμένη, ἄχαρη, καί παράγει καθηλωμένους ἀνθρώπους. «Ἡ τηλεόραση είναι σπάνιο πράγμα, μιά τεχνολογία χωρίς κανένα σωτήριο γνώρισμα», ἔγραψε κάποιος ἄλλος:

Ἡ ἐπίδραση τῆς TV στήν κοινωνία μας είναι σταθερά ἐπιβλαβής, καί δέν ὑπάρχει οὔτε ἓνα κοινωνικό πρόβλημα τό ὁποῖο ἀντιμετωπίζουμε πού νά μήν προκλήθηκε ἢ νά μήν παροξύνθηκε ἀπό τήν τηλεόραση [τά ἠλεκτρονικά παιχνίδια καί τό Internet είναι τώρα ἐπίσης μέρος τοῦ προβλήματος]... πιστεύω ὅτι ὑπάρχει μία μόνο θεραπεία τῆς κοινωνικῆς ἀρρώστιας πού ἔχει προκαλέσει ἡ τηλεόραση: ἡ κατάργησή της.

Οἱ παραλληλισμοί δέν ἔχουν τέλος. Ἡ σύγχρονη κριτική τῆς τηλεόρασης καί τῶν μέσων μαζικῆς ἐπικοινωνίας γενικά είναι ταυτόσημη μέ τήν ἐπίθεση τοῦ Πλάτωνα στή δραματική ποίηση τοῦ 4ου π.Χ. αἰώνα. Ἀπό αὐτή τήν ἀποψη, οἱ περισσότεροι ἀπό ἐμᾶς εἴμαστε ἀκόμα πλατωνιστές.

Ἀλλά γιά στάσου, θά πεῖτε. Ἐσύ μιλάς γιά τηλεόραση ἐνῶ ὁ Πλάτων ἀσχολεῖται μέ τόν Ὅμηρο καί τόν Αἰσχύλο — αὐτοί καθορίζουν τά κριτήρια τῆς καλλιτεχνικῆς ποιότητας, ἐνῶ τά περισσότερα τηλεοπτικά προγράμματα μετά βίας μποροῦν νά χαρακτηριστοῦν ψυχαγωγία. Δέν ὑπάρχει τεράστια διαφορά ἀνάμεσα στίς καλές τέχνες ἀπό τή μία καί τή μαζική κουλτούρα ἀπό τήν ἄλλη;

Ἴσως ὑπάρχει, παρόλο πού τή θεωρῶ λιγότερο ριζική ἀπό ὅσο ὑποθέτουμε. Ἀλλά στό βαθμό πού ὑπάρχει διαφορά, αὐτή ἡ ἀντίρρηση είναι ἄστοχη. Γιατί στήν ἐποχή τοῦ Πλάτωνα ἡ δραματική ποίηση ἦταν πολύ πιό κοντά στή λαϊκή κουλτούρα καί ψυχαγωγία ἀπό ὅσο μποροῦμε νά φανταστοῦμε. Ἐμεῖς ντυνόμαστε καλά γιά νά πᾶμε στό θέατρο, πληρώνουμε ἀκριβό εἰσιτήριο καί δέν τολμάμε νά βῆξουμε. Τό κοινό τοῦ ἀττικοῦ δράματος —μέχρι καί 17.000 ἄνθρωποι στριμωγμένοι στό θέατρο τοῦ Διονύσου— φώναζαν, σφύριζαν, ἔτρωγαν, πετοῦσαν φαγητά καί σκουπίδια στούς ἠθοποιούς πού δέν τούς ἄρεσαν, καί πιθανόν εἶχαν πάει ἐκεῖ δωρεάν, ἀφοῦ ὁ Περικλῆς μπορεῖ νά εἶχε προσφέρει στούς ἀγρότες (καί τελικά καί στούς ὑπόλοιπους πολίτες) ἐπίδομα γιά νά παρακολουθοῦν τά ἔργα, πού ἡ ἰδεολογία τους ἦταν συχνά ἡ δημοκρατική ἰδεολογία τῆς Ἀθήνας τοῦ πέμπτου αἰώνα μιά ἰδεολογία ἐξίσου ἀπεχθῆς στόν Πλάτωνα ὅσο είναι ἡ ἐμπορική ἰδεολογία καί τό «ἀντικοινωνικό» περιεχόμενο τῆς σύγχρονης τηλεόρασης στούς ἐπικριτές της, εἴτε ἀνήκουν στή δεξιά εἴτε στήν ἀριστερά.

Τό ἐλληνικό δράμα καί ἡ σύγχρονη λαϊκή κουλτούρα μοιάζουν ἐπίσης μεταξύ τους, κατὰ τό ὅτι ἐπαναλαμβάνουν λίγες σχετικά παρόμοιες πλοκές, πράγμα πού ἡ ἀκατάπαυστη ζήτηση νέων ἔργων καθιστᾶ ἀπολύτως ἀναγκαῖο (στήν κυριολεξία δεκάδες χιλιάδες ἔργα θά πρέπει νά γράφτηκαν ἀπό

τούς διάφορους Έλληνες δραματουργούς: μόνον οί τρεῖς μεγάλοι τραγωδοί ἔχουν γράφει πάνω ἀπό τριακόσια, καί εἶχαν ἑκατοντάδες ἀνταγωνιστές). Τυπικά, καί τά δύο εἶδη θεωροῦνται ἐγγενῶς ρεαλιστικά: λέγεται ὅτι οἱ γυναῖκες λιποθυμοῦσαν ὅταν οἱ Ἑρινύες ἔκαναν τήν εἴσοδό τους στίς Εὐμενίδες τοῦ Αἰσχύλου· σήμερα τό κοινό περιμένει οἱ ἀστυνομικοί τῆς τηλεόρασης νά φορᾶνε ζῶνες ἀσφαλείας ὅταν ὀδηγοῦν, καί ὁ Δήμαρχος Guiliani, ὅταν ἦταν Γενικός Εἰσαγγελέας τῶν ΗΠΑ, ἀπαιτοῦσε ἀπό τό προσωπικό του νά δεῖ τόν Νονό γιά νά καταλάβει τί πραγματικά εἶναι ἡ Μαφία.

Ὅσο νομίζουμε ὅτι ἓνα ἔργο, ἓνα καλλιτεχνικό εἶδος ἢ ἓνα μέσο εἶναι ἐγγενῶς ρεαλιστικό, ὅτι ἀπεικονίζει τόν κόσμο ἀκριβῶς ὅπως εἶναι, εἴμαστε ἀναγκασμένοι νά πιστεύουμε ὅτι οἱ ἀντιδράσεις μας ἀπέναντι στόν κόσμο θά καθορίζονται ἀπό τίς ἀντιδράσεις μας ἀπέναντι στίς ἀναπαραστάσεις του. Καί ἄν αὐτό νομίζουμε, ἴσως πράγματι αὐτό θά γίνει. Ὅσο τά ἔργα ἀποσύρονται ἀπό τό λαϊκό ἐπίπεδο, οἱ συμβάσεις πού ἐνσαρκώνουν γίνονται πρόδηλες, τό κοινό τους μειώνεται καί ἀρχίζουμε νά ἐντοπίζουμε τά θέματά τους σέ πῶ ἀφηρημένο ἐπίπεδο. Ἐκεῖ πού ὁ Πλάτων ἔβλεπε μιά ἱστορία βλασφημίας, ἀπόπειρας παιδοκτονίας, ἀπερισκεψίας, ὠμότητος, φόνου, αἰμομιξίας, ἄγνοιας, ἀλαζονείας, αὐτοκτονίας καί αὐτοακρωτηριασμοῦ (τά ἀπαραίτητα στοιχεῖα μιᾶς σαπουνόπερας), ἐμεῖς βλέπουμε τήν πάλη ἑνός ἥρωικοῦ ἀτόμου ἐνάντια σέ κοσμικές δυνάμεις πού δέν ἐλέγχει καί μιά εἰκόνα τῆς τραχύτητος τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς: ὀνομάζουμε αὐτή τήν ἱστορία *Οἰδίποδα Τύραννο*. Τί θά εἶχε σκεφεῖ ὁ Πλάτων ἄν ἤξερε ὅτι χιλιάδες φοιτητές πανεπιστημίου διαβάσουν αὐτό τό ἔργο κάθε χρόνο; Ὁ Οἰδίπους πού ἐμεῖς γνωρίζουμε εἶναι πολύ διαφορετικός ἀπό τόν Οἰδίποδα πού ἐκεῖνος ἀντιμετώπιζε μέ τέτοια δυσπιστία. Θά τόν παρηγοροῦσε αὐτό; Τί θά εἶχε σκεφεῖ γιά ἓναν κόσμο στόν ὁποῖον ὁ Οἰδίπους, πού τόν 5ο αἰῶνα π.Χ. ἄρесе στίς ἀθηναϊκές μάζες, ἦταν πλέον ἥρωας τῆς ἐλίτ του;

Βρίσκω τήν ἐπίθεση τοῦ Πλάτωνα στόν Ὅμηρο ἀνησυχητική ὄχι γιατί θεωρῶ τόν Ὅμηρο ὀλέθριο ἀλλά γιατί βρίσκω σ' αὐτήν ὅλα τά γνωρίσματα πού χαρακτηρίζουν κάθε ἐπίθεση ἐναντίον τῆς λαϊκῆς κουλτούρας καί ψυχαγωγίας ἀπό τήν ἐποχή του. Ἦταν ὁ πρῶτος, καί ἀκόμα βρίσκεται ἐπικεφαλῆς. Ἡ εἰρωνεία εἶναι ὅτι ἐκεῖνοι πού ἐπαναλαμβάνουν τήν ἐπίθεσή του στό ὄνομα τοῦ γούστου, τῆς καλλιέργειας καί τοῦ ἐξευγενισμοῦ, τό κάνουν ἀγνοώντας ὅτι ἀκολουθοῦν τά βήματά του. Ὅταν ὁ Γουέην Μπούθ, καί πῶ πρόσφατα ὁ Τζέημς Σόλτερ (James Salter) στούς *The New York Times*, θρηνοῦν γιά τήν παρακμή τῆς σοβαρῆς λογοτεχνίας —τοῦ μυθιστορήματος ἢ τῆς Ἰλιάδας— καί γιά τήν ἄνοδο τῆς λαϊκῆς κουλτούρας, δέν συνειδητοποιοῦν ὅτι οἱ λόγοι πού προβάλλουν εἶναι ἀκριβῶς οἱ ἴδιοι πού πρόβαλε ὁ Πλάτων γιά τήν ἀπαγόρευση τῆς Ἰλιάδας ἢ ὅτι μιά αὐθεντία τοῦ μεγέθους ἑνός Κόλριτζ (Coleridge) ἔγραφε πῶς σέ σύγκριση μέ τόν Μίλτον καί τόν Σαίξπηρ.

ἐκεῖ πού ἡ ἀνάγνωση μυθιστορημάτων [πού στήν ἐποχή του ἦταν ἀκόμα λαϊκό εἶδος] κυριαρχεῖ ὡς συνήθεια, ἐπιφέρει μέ τόν καιρό τήν πλήρη καταστροφή τῶν δυνάμεων τοῦ νοῦ: εἶναι μιά τόσο μεγάλη ἀπώλεια γιά τήν ἀναγνώριση, πού δέν πρέπει νά ὀνομάζεται δραστηριότητα γιά νά περνάει ὁ χρόνος ἀλλά μάλλον δραστηριότητα γιά νά σκοτώνεται ὁ χρόνος. Δέν προκαλεῖ... καμία βελτίωση τῆς διάνοιας, ἀλλά γεμίζει τό νοῦ μέ μιά δακρύβρεκτη καί νοσηρή ὑπερευαισθησία, ἄμεσα ἐχθρική πρὸς τήν καλλιέργεια, τήν τόνωση καί τή διεύρυνση τῶν εὐγενέστερων δυνάμεων τῆς νόησης.

Ἄλλά ὅ,τι ἦταν τό μυθιστόρημα γιά τόν Κόλριτζ σέ ἀντίθεση μέ τόν Σαίξπηρ, ἦταν νωρίτερα ὁ Σαίξπηρ γιά τόν Χένρυ Πράιν (Henry Prynne), πού θεωροῦσε ὅτι τά δράματά του προσεῖλκυαν καί δημιουργοῦσαν ἓνα κοινό

μοιχῶν, μοιχαλίδων, προαγωγῶν, πορνῶν, μαστροπῶν, σωματεμπόρων, ρουφιάνων, φωνακλάδων, μέθυσων, ἄσωτων, ἀπατεῶνων, ἀργόσχολων, ἄτιμων, χαμερπῶν, βέβηλων καί ἄθεων ἀνθρώπων, πού μισοῦν κάθε χάρη, κάθε καλοσύνη καί παρωδοῦν τήν εὐσέβεια.

Ἡ λαϊκή τέχνη μιᾶς ἐποχῆς γίνεται ἡ καλή τέχνη τῆς ἐπόμενης. Ἄν λοιπόν νομίζουμε ὅτι ὁ Πλάτων ἔκανε λάθος πού ἀπαγόρευσε τή δραματική ποίηση ἀπό τήν πολιτεία του, πρέπει νά εἴμαστε προσεκτικοί μέ τή δική μας στάση ἀπέναντι στή λαϊκή ψυχαγωγία τοῦ σήμερα. Αὐτό δέν σημαίνει νά λές, ὅπως λένε μερικοί τόσο ἀψήφιστα, «Ἀγαπῶ τήν τηλεόραση!». Μιά τέτοια γενικόλογη δήλωση εἶναι ἐξίσου ἀνόητη μέ τήν πλήρη ἀποκήρυξή της. Ἡ τηλεόραση εἶναι ἓνα μέσο· ἀποτελεῖται ἀπό μιά μεγάλη ποικιλία εἰδῶν, μερικά ἀπό τά ὁποῖα δέν ἔχουν τίποτε νά κάνουν μέ τέχνη. Τό νά τήν ἐπαινεῖ κανεῖς ἢ νά τήν καταδικάζει συλλήβδην θά ἦταν σάν νά ἔλεγε, «Ἡ γραφή εἶναι καλή (ἢ κακή)», πράγμα ὀλοφάνερα παράλογο (καί τό ὁποῖο ὁ Πλάτων ἔχει ἐπίσης κατηγορηθεῖ ὅτι εἶπε). Ἀκόμα καί μιά πιό ἐξειδικευμένη ἀποψη, γιά παράδειγμα «Ἡ λογοτεχνία εἶναι πολύτιμη», εἶναι ἀδύνατο νά ὑποστηριχθεῖ ἂν πάρετε ὑπόψη ὅτι κατά τή συντριπτική τους πλειοψηφία τά λογοτεχνικά ἔργα εἶναι ἀπολύτως φρικτά καί, εὐτυχῶς, λησμονημένα. Αὐτό πού εἶναι ἀνάγκη νά κάνουμε εἶναι νά σκεφτόμαστε κριτικά καί νά ἀναπτύσσουμε τά μέσα γιά νά διατυπώνουμε κρίσεις, διακρίσεις καί ἐκτιμήσεις, κατά τό παράδειγμα τοῦ Ἀριστοτέλη, ὁ ὁποῖος στήν *Ποιητική*, πρότεινε τό πρῶτο σύνολο κριτικῶν ἀρχῶν πού ἐπιτρέπουν στούς ἀνθρώπους νά ἐξηγοῦν γιατί μερικά ἔργα τῆς μυθοπλασίας εἶναι καλύτερα ἀπό ἄλλα.

Ὁ Πλάτων, ὅμως, πίστευε ὅτι γνώριζε τί ἦταν καλό καί τί ὄχι. Ἡ δραματική ποίηση δέν ἦταν καλή καί ἔτσι ἀπαγορεύτηκε. Ἄλλοι κλάδοι ὅμως τῆς ποίησης κατάλληλα ἐλεγχόμενοι δέν ἦταν: «οἱ ὕμνοι στούς θεούς καί τά ἐγκώμια γιά τούς ἄξιους ἀνθρώπους» (607a4), ἂν καί ἴσως λιγότερο

συναρπαστικοί από τόν Εὐριπίδη, κατεῖχαν κεντρική θέση στήν πολιτεία του. Δέν ἐξορίζονται ὅλοι οἱ ποιητές οὔτε ὅπως εἶδαμε οἱ ζωγράφοι, οἱ γλύπτες, οἱ ἀρχιτέκτονες, ἢ ὁ ὅποιοσδήποτε παράγει τά πολιτισμικά ἀντικείμενα πού, γιά τόν Πλάτωνα, ἐνσαρκώνουν τήν ὁμορφιά πού συνοδεύει τό ἀγαθό ἦθος.

Καί τώρα μπορούμε νά ἐπιστρέψουμε στό ριζοσπαστικό πρόγραμμα τοῦ Πλάτωνα, αὐτό τῆς δημιουργίας μιᾶς ἐξαισίας κουλτούρας πού θά ἀνταποκρίνεται στή χρηστή καί ἠθική ὀρθότητα τῆς κοινωνίας του. Στήν ἐπίθεσή του ἐναντία στήν κουλτούρα τῆς κοινωνίας του συνολικά, ὁ Πλάτων, ὅπως καί πολλοί σύγχρονοι ἐχθροί τῆς λαϊκῆς τέχνης, ἐπικεντρώνεται στήν ποίηση γιατί ἦταν τό κύριο μέσο διάδοσης τῆς κουλτούρας καί γιατί τοῦ πρόσφερε τά ἰσχυρότερα ἐπιχειρήματα. Ὁ παραλληλισμός πρέπει νά γίνει μέ τήν τηλεόραση, τή ρόκ μουσική, τή διαφήμιση. Ὑπάρχει κάτι ἐμφανῶς λογικό στή σκέψη ὅτι τό νά ἀπολαμβάνει κανείς τήν ἀσχήμια ἢ τήν ἀπεικόνιση τοῦ κακοῦ, σημαίνει ὅτι μακροπρόθεσμα ριψοκινδυνεύει ἠθικά. Ὁ Πλάτων δέν λέει ὅτι ἂν δεῖτε μιά παράσταση τῆς Μῆδειας τοῦ Εὐριπίδη αὐτό θά εἶναι ἡ αἰτία νά πᾶτε σπίτι σας καί νά στραγγαλίσετε τά παιδιά σας. Ἡ ἰδέα του εἶναι ὅτι ἡ ποίηση, ὅπως καί ὅλα τά πολιτισμικά προϊόντα, λειτουργεῖ ἀργά, βαθμιαῖα καί ἀνεπαίσθητα. Θέλει νά προστατεύσει τους πολίτες του ἀπό τό νά «ἀνατρέφονται μέσα σέ ἀπεικονίσεις τοῦ κακοῦ σάν μέσα σέ κακό λιβάδι τσιμπολογώντας ἀπό ὀδῶ κι ἀπό ἄκεί λίγο-λίγο κάθε μέρα καί δοκιμάζοντας πολλά ὥσπου τελικά, δίχως νά ἀντιληφθοῦμε πῶς, νά σωρεύσουν στήν ψυχή τους ἕνα πελώριο κακό». Θέλει νά ζοῦν ἀνάμεσα σέ ἔργα πού εἶναι «ὁμορφα καί εὐπρεπῆ... καθώς ὅτιδήποτε ἀπό τά ὁμορφα ἔργα θά ἀγγίζει τά μάτια ἢ τά αὐτιά τους θά εἶναι σάν αὔρα ἀπό ἕναν τόπο καλό πού θά φέρνει υἰγεία, καί χωρίς κἄν νά τό καταλάβουν, ἀπό παιδιά κιόλας θά τοὺς ὀδηγεῖ νά μοιάσουν, νά φιλιώσουν καί νά ταιριάξουν μέ τό λόγο πού κλείνει μέσα τῆς ἡ ὁμορφιά» (401b8-d3).

Ἡ ἀποψη τοῦ Πλάτωνα μέ ἐνοχλεῖ ὅταν σκέφτομαι τίς ἀναπαραστατικές τέχνες. Ἀλλά πραγματικά τό βρῖσκω δύσκολο νά δῶ τό ἠθικό περιεχόμενο τῆς ἀρχιτεκτονικῆς, τῆς ἐπιπλοποιίας, τῆς κατασκευῆς σκευῶν, τοῦ τοπίου, τῆς διάπλασης τῶν σωμάτων μας καί τῶν σωμάτων τῶν ἄλλων φυσικῶν ὄντων. Ὁ Πλάτων πιστεύει ὅτι «σέ ὅλα αὐτά ὑπάρχει χάρη στή μορφή τους ἢ ἀσχήμια καί ἢ προστυχιά» (401a4-5). Αὐτό εἶναι ἀλήθεια. Ἀλλά ἡ χάρη εἶναι ἕνα αἰσθητικό γνώρισμα τῶν καρεκλῶν, τῶν κτιρίων ἢ τῶν σωμάτων. Ἰσχύει ὅμως ὅτι «ἡ ἀσχήμια καί ἡ προστυχιά, ὁ κακός ρυθμός, ἡ παραφωνία πᾶνε χέρι-χέρι... μέ τόν κακό χαρακτήρα τῆς ψυχῆς» (401a), ἂν τό «κακός» ὑποδηλώνει ἐδῶ ἕνα ἠθικό γνώρισμα; Εἶναι ὀρθή ἡ ἀρχή ὅτι «τά ὁμορφα λόγια, ἢ καλή μουσική, ἢ χάρη, ὁ καλός ρυθμός ἀκολουθοῦν ὅλα τήν ἀγαθότητα τοῦ χαρακτήρα»; Δέν τό πιστεύω. Ἡ Σα-

λώμη, ο Ντόν Τζιοβάννι και ο Σατανάς δεν υπάρχουν μόνο στη μυθοπλασία. Ώραϊοι κακοί, εύγενικοί παράνομοι, καλόγουστοι έγκληματίες, κομψοί βασανιστές υπάρχουν παντού. Ο Κουασιμόδος δεν είναι απλώς αποκύημα της φαντασίας.

«Α», ίσως απαντήσετε: «αυτό είναι γιατί ήδη ζούμε σέ έναν εκφυλισμένο κόσμο, διεφθαρμένο και άσχημο λόγω του *Baywatch*, του David E. Kelly,* λόγω των πετρελαιοληκιδών, των κυκλοφοριακών συμφορήσεων, της άτμοσφαιρικής ρύπανσης, της καταστροφής των δασών, της επιχειρηματικής νοοτροπίας, των οικιστικών προγραμμάτων, των έμπορικων κέντρων και των τεχνητών μονοπατιών περιπάτου». Αλλά αν τό πεΐτε αυτό, τότε έχετε ήδη παραχωρήσει στον Πλάτωνα ό,τι χρειάζεται, για τό όποιο όμως δεν έχει επιχειρηματολογήσει: ότι όμορφιά και αγαθότητα του χαρακτήρα συμπίπτουν, ότι τίποτε δεν μπορεί νά είναι αγαθό και άσχημο, όμορφο και κακό· ότι ή όμορφιά και ή αγαθότητα του χαρακτήρα εξαρτώνται ή μία από τήν άλλη και παράγουν ή μία τήν άλλη· ότι ο Άλκιβιάδης —ο πιο ώραϊος και ο χειρότερος από όλους τούς Άθηναίους— ήταν ένα φρικαλέο άτύχημα και όχι απλώς άκραία έκδοχή ενός ουσιαστικού ανθρώπινου τύπου. «Δέν θά ήταν καλύτερα», ίσως έπιμείνετε, «αυτός ο τύπος νά εξαφανιζόταν, ή όμορφιά και ή έξυπνάδα του Άλκιβιάδη νά μπορούσαν νά προωθήσουν μόνον τήν αγαθότητα του χαρακτήρα του;». Ίσως θά ήταν καλύτερα, δεν είμαι σίγουρος. Αλλά είμαι σίγουρος ότι αυτό θά μπορούσε νά συμβεί μόνον αν ή όμορφιά και ή αγαθότητα του χαρακτήρα του ήταν πολύ πιο κοντά ή μία στην άλλη από όσο είναι στην πραγματικότητα.

Ο Πλάτων όμως, νόμιζε ότι πηγαίνουν χέρι-χέρι. Ίσχυρίστηκε λοιπόν ότι τό νά βρίσκεις τήν όμορφιά στη δραματική ποίηση —και αντίθετα μέ τούς σύγχρονους όπαδούς του πού περιφρονούν και σνομπάρουν τή λαϊκή ψυχαγωγία, ήταν αρκετά έντιμος ώστε νά παραδεχτεί ότι τήν απολάμβανε— σημαίνει πώς είσαι άνορθολογικός. Η μίμηση μās δίνει ικανοποίηση παρά τήν όρθή κρίση μας: ο Πλάτων πιστεύει ότι ξέρουμε ότι δεν θά έπρεπε νά συμπάσχουμε μέ τά βάσανα του Πριάμου ή νά γελάμε μέ τά άστεΐα των γελωτοποιών του Άριστοφάνη, ότι θά έπρεπε νά καταδικάζουμε τήν τακτική του Andy Sipowitz στό *NYPD Blue* και νά περιφρονοΰμε τά σεξουαλικά ύπονοούμενα στά αισθήματα του Νάιλ άπέναντι στη Δάφνη στό *Frazier***· Η μίμηση για τον Πλάτωνα λειτουργεί λαθραΐα και άνορθολογικά, και γι' αυτό ύπονομεΰει τίς όρθολογικές μας παρορμήσεις, πού θεωρεί ότι έχουν πάντα στόχο τό αγαθό και τό ώραϊο.

Αντίθετα, έγώ πιστεύω ότι ή μίμηση δεν έρχεται σέ αντίφαση μέ τήν

* Ραδιοφωνικός παραγωγός.

** Αμερικάνικη τηλεοπτική σειρά.

ὀρθή κρίση μας οὔτε τήν ὑπονομεύει οἱ ἐπιδράσεις τῶν τεχνῶν, ὑψηλῶν ἢ λαϊκῶν, εἶναι λιγότερο ὀλέθριες ἀπό ὅσο ὑποθέτουν ὁ Πλάτων καί οἱ πλατωνιστές. Ἀλλά ἂν εἶναι νά ὑπάρξει ὀποιαδήποτε τέχνη πιό πολύπλοκη ἀπό «τούς ὕμνους στούς θεούς καί τά ἐγκώμια πρός τούς ἄξιους ἀνθρώπους», ἡ κοινωνία πρέπει νά περιλαμβάνει τή σύγκρουση: ὁ Πλάτων εἶχε δίκιο ὅτι μονίμως οἱ καλοί χαρακτῆρες ἀδυνατοῦν νά συναρπάσουν. Ἀντιμετωπίζουμε λοιπόν ἕνα δίλημμα: εἴτε ἕναν ἀτελῆ κόσμο πού περιλαμβάνει τή σύνθετη τέχνη εἴτε ἕναν τέλειο κόσμο ὅπου ἡ τέχνη δέν ἔχει θέση.

Μοῦ φαίνεται ὅτι οἱ περισσότεροι ἀπό ἐμᾶς θά ἐπιλέγαμε τόν πρῶτο. Τόν ἔχουμε ἤδη ἐπιλέξει, ἂν καί, ἀντίθετα μέ τόν Πλάτωνα, δέν στεκόμαστε ἀπέναντι στήν ἐπιλογή μας ἀρκετά ἔντιμα. Γιατί παρόλο πού λέμε ὅτι ἡ τέχνη καί ἡ κουλτούρα δικαιολογοῦνται λόγω τῆς συμβολῆς τους στίς ψυχές, στήν ἠθική φύση τῆς κοινωνίας καί τῶν μελῶν της, αὐτοί που θαυμάζουν τήν ἀρχαία ἑλληνική κοινωνία τό κάνουν λιγότερο λόγω τῆς ἠθικῆς της τελειότητας —πού στήν καλύτερη περίπτωση ἦταν ἀμφίβολη— καί περισσότερο λόγω τῆς ἴδιας τῆς κουλτούρας της, ὅποιες καί ἂν ἦταν οἱ ἐπιδράσεις της πάνω στούς ἀνθρώπους, γιά τίς ὁποῖες δέν γνωρίζουμε σχεδόν τίποτε, ἀλλά πού συχνά φανταζόμαστε ὅτι ἦταν εὐεργετικές, συναισθηματικοί καί πλατωνιστές καθώς συνεχίζουμε νά εἶμαστε. Ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι τείνουμε περισσότερο νά θαυμάζουμε μιά κοινωνία γιατί οἱ ἄνθρωποι της παρήγαγαν μεγάλη τέχνη παρά γιατί ἡ τέχνη της παρήγαγε ἀγαθοῦς ἀνθρώπους. Καί αὐτή τήν ἀλήθεια γιά τούς ἑαυτούς μας, μᾶς εἶναι δύσκολο νά τήν ἀντιμετωπίσουμε, ἠθικά καί πολιτικά. Ὁ Πλάτων τό ἔκανε καί προσπάθησε νά διαμορφώσει ἕναν κόσμο στόν ὁποῖον αὐτή δέν θά ἴσχυε.

“Ὅλα αὐτά συνιστοῦν ἕνα ἐπιχείρημα πού θέλει νά μᾶς ἐξηγήσει πειστικά γιατί ὁ Πλάτων ἔκανε λάθος νά δείχνει τόσο μεγάλη δυσπιστία ἀπέναντι στίς λαϊκές τέχνες τῆς ἐποχῆς του καί γιατί ἐμεῖς θά ἔπρεπε νά εἶμαστε πιό γενναιόδωροι ἀπέναντι στίς δικές μας. Ἀλλά, ὅπως ὅλα τά ἐπιχειρήματα σχετικά μέ τόν Πλάτωνα, δέν εἶναι ἀρκετά ἰσχυρό γιά νά μέ κάνει ἱκανό, ἴσως καί ἐσᾶς ἐπίσης, νά προσβλέπουμε σέ ἕναν κόσμο, ἄς πούμε γύρω στό 4375 μ.Χ., ὅπου ὁ Darth Vader καί ὁ Jim Carrey θά ἔχουν περιληφθεῖ μαζί μέ τόν Οἰδίποδα καί τή Λυσιστράτη στόν ὁδηγό σπουδῶν τῶν μεγαλύτερων πανεπιστημίων του καί στίς ὀθόνες τῶν κινηματογράφων του.